

Varstaba V. I.
Sochka K. A.
 Uzhhorod National University

INFLUENCE OF SEASONAL FACTOR ON ACYIVITIES OF SMALL ENTREPRENEURSHIP ON TOURISM AND RECREATION IN ZAKARPATTYA REGION

Summary

The influence of seasonal factor on formation of visitor flows for accommodation facilities of tourism and recreation sphere in Zakarpattya region (including small entrepreneurship) was investigated and the need to elaborate the adequate tools of attracting visitors during the periods of their less intensity.

Key words: tourism and recreation sphere, small entrepreneurship, visitor flows, seasonal fluctuations, seasonal index.

УДК658:005.6 (043.3)

Бурдейна Л. І.
Вітюк М. О.
 Вінницький національний аграрний університет

ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ЗА УМОВИ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА РИЗИКУ В АПК

У статті проаналізовано особливості прийняття інвестиційних рішень в умовах ризику. Окреслена сутність управлінських рішень в сільському господарстві. Результатом дослідження є розгляд розв'язку задачі за основними критеріями.

Ключові слова: ризик, інвестиції, прийняття рішення, процес управління, оптимізація.

Постановка задачі. Поняття ризику прийнято пов'язувати насамперед з усвідомленням небезпеки, загрози, ненадійності, невизначеності, непевності, збитку.

В економічній літературі відомі численні спроби формулювати теоретичні визначення поняття ризику. Найбільш послідовним серед них є твердження, згідно з яким, ризик у своїй першооснові є невизначеністю.

Доцільно зауважити, що стан невизначеності можливий у кожній суспільно-економічній ситуації. Невизначеність породжується непередбачуваністю кінцевого результату, який може або збігатися з очікуваним, або бути кращим чи гіршим за нього [2].

Поняття ризику, на протипагу поняттю невизначеності, має практичне застосування, а тому його зміст потребує об'єктивного визначення.

Усі типи рішень, які приймає управлінець, мають безпосередній зв'язок із ризиком та невизначеністю. Сільське господарство – це галузь, де виробництво безпосередньо пов'язане із ризиком і невизначеністю та значною мірою відрізняється від інших галузей народного господарства, що й зумовлює певні особливості в аграрному управлінні.

Особливості сільського господарства тісно пов'язані з чинниками ризику та невизначеності роботи в даній галузі, що безумовно, зобов'язаний урахувувати менеджер сільськогосподарського підприємства при плануванні та прийнятті управлінських рішень, що, в свою чергу, й зумовлює актуальність даної тематики.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам невизначеності та ризику, їх впливу на діяльність суб'єктів господарювання присвячені праці вітчизняних та іноземних вчених: Ансоффа І.Г., Бабаєвої Ю.А., Бланка І.О., Бреда М.Ф., Вітлинського В.В., Галагана А.М., Гесця В.М., Задой А.О., Ілляшенка С.М., Ільєнкової Н.Д., Камаліяна А.К., Кузьміна О.Є., Мельника Л.Г., Момота В.Є., Лабскера Л.Г., Найта Ф., Старостиної А.О.

Тихомирова М.П., Томпсона А.А., Трухаєва Р.І., Шендела Д., Янкового А.Г., Яновської О.В., та ін.

Але у цих дослідженнях невизначеність розглядається або як агрегована властивість зовнішнього середовища, або змістовність її аналізу суттєво звужується до вивчення особливостей впливу нестабільності на поведінку підприємств.

Потреба у вирішенні проблем забезпечення обґрунтування процесу прийняття рішень в умовах невизначеності середовища господарювання зумовлює необхідність подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Для більш точної кількісної оцінки невизначених величин необхідно обчислити ймовірність їх появи. Ця ймовірність має ту характерну особливість, що вона одночасно як два необхідні компоненти загальної оцінки враховує такі взаємодовнювальні випадковості:

1) частоту настання події щодо місця та часу:

2) розмір збитку, тобто абсолютну величину від'ємного відхилення фактичного результату від очікуваного [1].

Показник ризику – це не лише ймовірність появи випадкової події, а й ймовірність настання негативного результату [4].

Ризик – це ситуація, коли результат здійснення якогось процесу невідомий, але відомі його можливі альтернативні наслідки. Невизначеністю, в свою чергу, називають ситуацію, де ймовірність одержання різних результатів невідома [1].

Отже, бачимо, що поняття ризику та невизначеності не є тотожними поняттями. Поняття ризику є ширшим.

Методологічною базою аналізу і ризику інвестиційних проектів є розгляд вихідних даних як очікуваних значень певних випадкових величин з відомими законами ймовірнісного розподілу.

Прикладом ризику може бути рішення управління завтра косити траву на сіно, хоча він не впевнений, що завтра чи протягом кількох наступних днів не буде опадів. За багаторічним

спостереженням, ймовірність дощу в цей період становить 40%. Отже, керівник мусить приймати рішення в умовах ризику.

Прикладом невизначеності може бути формування цін на сільськогосподарську продукцію. Знаючи поточні ціни, керівник організовує відповідне виробництво, хоч він не може чітко прогнозувати рівень цін на наступний рік, і, орієнтуючись на виробництво певного виду продукції, ціна на яку його задовольняє в поточному році, може отримати збитки від зниження ціни в наступному році.

Прийняття рішень є важливою частиною будь-якої управлінської діяльності. Завдяки процесу прийняття рішень здійснюється координація діяльності організації – головна функція управління [3].

Справжнім управлінцем можна назвати людину тільки тоді, коли він ухвалює організаційні рішення або реалізовує їх через інших людей.

В економічній діяльності завжди має бути місце невизначеності та ризику щодо результатів управлінських рішень.

Такі показники, як дохід, виручка від реалізації отримуються внаслідок ринкової ціни купівлі-продажу ресурсів, товарів, робіт та послуг.

У задачах за умов невизначеності ситуацію, що склалася на ринку товарів та послуг прийнято називати оточуючим середовищем або станом природи.

Задачі прийняття рішень за умов невизначеності поділяються на два класи:

1. Перший клас характеризується тим, що немає ніякої інформації про ймовірності виникнення того чи іншого стану природи.

2. Другий клас – це задачі, для яких можна дати певну об'єктивну чи суб'єктивну характеристику ймовірного розподілу на множині станів розподілу [2].

Інформацію про задачу прийняття рішень за умов невизначеності та ризику зручно показувати або записувати у матриці цінностей альтернатив.

Розглянемо приклад. Очікуваний квартальний прибуток підприємства за умови продовження роботи ним у традиційному режимі складає 130 тис. грн., якщо не з'являться нові конкуренти, і 90 тис. грн., якщо конкурентна боротьба посилиться. Якщо підприємство буде здійснювати рекламну діяльність, то його квартальний прибуток буде становити 120 тис. грн., якщо конкурентна боротьба залишиться без змін, і 95 тис. грн., якщо конкурентна боротьба посилиться.

Потрібно визначити, як слід працювати підприємству, щоб гарантувати собі максимальний прибуток.

Складемо матрицю цінностей альтернатив.

Рядки матриці цінностей альтернатив означають альтернативи поведінки об'єкта.

Стовпці – стани оточуючого середовища.

Будь-який елемент U_{ij} , матриці цінностей альтернатив показує цінність i -ї альтернативи, якщо природа опиняється у своєму j -му стані.

Критерій Вальда (максимінний критерій чи песимістичний) гарантує, що навіть у найгіршому стані природи цінність обраного варіанту дій буде не меншою, ніж та, що визначається цим критерієм. Критерій Вальда повністю виключає ризик.

Математична модель цього критерію:

$$U_{i^*} = \max \min (U_{ij}), i=1, n; j=1, m$$

Для використання критерію Вальда матрицю зручно доповнити ще одним стовпчиком, що містить мінімальні оцінки кожної стрічки. На альтернативу, що слід обрати показує максимальне значення цього стовпчика [5].

За критерієм Вальда підприємству слід посилити свою рекламну діяльність.

Максимаксний критерій (критерій азартного гравця) орієнтований на настання найкращого стану оточуючого середовища тому на практиці майже не використовується [5].

$$U_{i^*} = \max \max (U_{ij}), i=1, n; j=1, m$$

За цим критерієм підприємству слід працювати в традиційному режимі.

Критерій Гурвіца поєднує два попередні критерії, комбінований.

Для визначення критерію Гурвіца вводиться параметр $\alpha \in [0;1]$, який показує ступінь оптимізму, тобто ступінь очікування найкращого зі станів природи [1].

Якщо $\alpha=0$, то критерій Гурвіца перетворюється на критерій Вальда.

Якщо $\alpha=1$, то перетворюється на максимаксний критерій.

Значення $[0;1]$, а на практиці $[0,2;0,7]$.

$$U_{i^*} = \max (\alpha \min (U_{ij}) + (1-\alpha) \max (U_{ij})), j=1, m$$

За критерієм Гурвіца зі ступенем оптимізму $\alpha=0,5$, отже підприємству слід продовжити працювати в традиційному режимі.

Критерій Севіджа визначається на початку матриці залишків, за наступною формулою:

$$U_{i^*} = \max (U_{ij}) - U_{ij}, i=1, n$$

В кожному стовпчику визначається максимальний критерій, від якого по черзі віднімаємо всі елементи стовпця.

Величину a_{ij} можна трактувати як максимальний додатковий виграш, який досягається, якщо у відповідному стані природи замість альтернативи i обрати іншу оптимальну для цього зовнішнього стану альтернативу [5].

$$U_{i^*} = \min \max (a_{ij}), i=1, n; j=1, m$$

За критерієм Севіджа, підприємству слід працювати в традиційному режимі.

Критерій Байєса-Лапласа. Позначимо через p_j – ймовірність того, що настане j -й стан природи.

$$\sum_{j=1}^m p_j = 1 \quad 0 \leq p_j \leq 1$$

$$U_{i^*} = \max \sum_{j=1}^m p_j U_{ij} \quad i = 1, n$$

При використанні критерію Лапласа матриця цінності альтернатив доповнюється ще одним

Таблиця 1

Очікуваний квартальний прибуток підприємства, тис. грн.

	Конкурентна боротьба залишається без змін	Конкурентна боротьба посилюється	Критерій Вальда	Максимаксний	Критерій Гурвіца	Критерій Севіджа		Критерій Байєса-Лапласа
Традиційний режим	130	90	90	130	110	0	5	102
Посилення реклами	120	95	95	120	107,5	10	0	102,5
p	0,3	0,7						

стовпчиком, що містить математичне сподівання кожного рядка [2].

Отже, підприємству краще працювати в традиційному режимі.

Ухвалення рішень – це основа діяльності організації. Від якості розробки, прийняття та впровадження управлінських рішень залежить ефективність використання людських, матеріальних, фінансових, енергетичних та інформаційних ресурсів конкретної організації. За результатами рішень відбувається процес порівняння, аналізу та оцінки запланованих показників і досягнутих результатів.

Ухвалення та виконання управлінських рішень – найголовніший оціночний критерій керівних здібностей. Адже від оцінки рішень та процесу їх ухвалення, форм впровадження, виконання залежать продуктивність праці, економне та раціональне використання спожитих ресурсів, рівень інформаційної системи, мотивація персоналу та багато інших аспектів управління [2].

При прийнятті управлінських рішень завжди важливо враховувати ризик.

Ризик відноситься до рівня визначеності, з якої можна прогнозувати результат. В ході оцінки альтернатив і прийняття рішень керівник повинен прогнозувати можливі результати в різних обставинах або станах природи. Взагалі, рішення приймаються за різних обставин по відношенню до ризику. Ці обставини традиційно класифікуються як умови визначеності, ризику або невизначеності.

Рішення приймаються в умовах невизначеності, коли неможливо оцінити імовірність потенційних результатів, оскільки необхідні чинники є складними і новими, і про них неможливо отримати достатньо релевантну (релевантність – міра відповідності отриманого результату бажаному.) інформацію. Стикаючись з невизначеністю, керівник може використовувати різні можливості [4]:

а) спробувати отримати додаткову релевантну інформацію і на її основі ще раз проаналізувати проблему;

б) діяти у відповідності з минулим досвідом, інтуїцією і зробити припущення про імовірність подій.

Висновки. Отже, невизначеність породжує ризик. Ризик – одне із найважливіших понять, що супроводжують будь-яку активну діяльність людини. В той же час це одне з невизначених, багатозначних і заплутаних понять. Для ознайомлення з цим поняттям необхідно визначити природу його утворення.

Визначеність – ситуація, коли усі дані, необхідні для розрахунків, відомі.

Невизначеність – ситуація, яка може привести до неоднозначних результатів, що і є ризик. В умовах невизначеності у фінансових операціях з'являється ще одна характеристика – ризикованість.

Ризик – це складне, багатогранне значення і неосяжне явище. Приймаючи будь-яке рішення, управлінець обов'язково повинен враховувати міру ризику в кожному конкретному випадку. Без такого врахування господарювання є небезпечним. Процес прийняття рішення менеджером можна порівняти з процесом керування автомобілем. Досвідчений водій завжди передбачає виникнення несподіваної загрози на шляху та вживає заходів для запобігання їй.

Досліджуючи категорії ризику, можна описати його як особливу властивість підприємницької діяльності, пов'язану зі зниженням невизначеності у ситуації, в якій не виключається ймовірність виникнення непередбачуваних наслідків (можливого відхилення від цілей, бажаного результату; втрати суб'єктом господарювання частини своїх прибутків чи отримання непередбачених додаткових доходів тощо). Ризик є зворотною стороною волі вибору, оскільки відсутність альтернатив зумовлює його відсутність.

Список літератури:

1. Гостев С.В. Ризики в інвестиційних процесах, методи та інструменти мінімізації негативного впливу ризику / Інвестиції: практика та досвід. – № 10. – 2010. – С. 19-22.
2. Матяш В.Ю. Дослідження категорії ризик підприємницької діяльності / В.Ю. Матяш [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua/index.php>.
3. Раєвнева О.В. Моделювання процесів формування господарських рішень на промислових підприємствах з урахуванням ризику / О.В. Раєвнева // Актуальні проблеми економіки. – № 8(122). – 2011. – С. 230-234.
4. Рішняк І.В. Системний аналіз категорій ризику та невизначеності / [Електронний ресурс] / І.В. Рішняк // Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9418/1/26.pdf>.
5. Шевчик Б.М. Методичні підходи до визначення та мінімізації інвестиційних ризиків у зовнішньоекономічній діяльності АПК / Зовнішня торгівля, право та економіка. – № 1(42). – 2009. – С. 114-118.

Бурдейна Л. И.

Витюк М. А.

Винницький національний аграрний університет

ПРИНЯТИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ ПРИ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ И РИСКА В АПК

Резюме

В статье проанализированы особенности принятия инвестиционных решений в условиях риска. Обозначена сущность управленческих решений в сельском хозяйстве. Результатом исследования является рассмотрение решения задачи по основным критериям.

Ключевые слова: риск, инвестиции, принятие решения, процесс управления, оптимизация.

Burdeina L. I.

Vitiuk M. O.

Vinnitsia National Agrarian University

MANAGERIAL DECISION-MAKING UNDER CONDITIONS OF UNCERTAINTY AND RISK IN AGRICULTURE

Summary

The article analyzes the features of investment decisions under risk. Outlined the essence of management decisions in agriculture. The result of the study is to examine the problem solution on the basic criteria.

Key words: risk, investment, decision-making, process of control, optimization.

УДК 330:342

Горняк О. В.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УПРАВЛІНСЬКОЇ І БІХЕВІОРИСТСЬКОЇ ТЕОРІЇ ФІРМИ В КОНТЕКСТІ ПОВЕДІНКОВИХ СТРАТЕГІЙ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглядаються основні постулати управлінської та біхевіористської теорій, проводиться їх порівняльний аналіз з точки зору формування стратегії поведінки підприємств в умовах невизначеності економічного середовища.

Ключові слова: фірма, підприємство, стратегія поведінки, мета підприємства, управлінська теорія фірми, біхевіористська теорія фірми.

Розвиток підприємств у посткризовий період ускладнюється невизначеністю економічного середовища та стратегії. Переважають короткострокові цілі не тільки на мікро-, але й на макрорівні. Економічна теорія теж поки що не в змозі запропонувати відповідні моделі розвитку, але в її теоретичному доробку, перш за все в теоріях фірми, є напрями досліджень, розробка яких може сприяти вирішенню даного завдання. На наш погляд, серед таких напрямів слід виділити управлінську та біхевіористську теорії фірми, оскільки в основі їх досліджень знаходиться поведінка фірми, її цілі та можливості для адаптації до зовнішніх умов.

Дослідження названих проблем проводили і проводять відомі економісти. Це – В. Баумоль, М. Вебер, О.Е. Вільямсон, Р. Марріс, Дж. Марш, Д. Морріс, Г. Саймон, Д. Хей та інші.

Метою даної статті є дослідження поведінкових стратегій підприємств в умовах невизначеності на основі порівняльного аналізу управлінської та біхевіористської теорій.

Управлінська теорія фірми розвивалася в межах неокласичної теорії, і головною її відмінністю був відхід від постулату про максимізацію прибутку. В управлінській моделі дослідження зосереджується навколо відносин акціонерів – власників та управляючих, які від імені акціонерів управляють підприємством і мають цілі, відмінні від мети акціонерів. Акціонери як власники, зацікавлені у максимізації прибутку, але реальну ціль фірми визначають управляючі, які в умовах асиметричної інформації краще розуміють стан справ. За таких умов метою підприємства може бути максимізація сукупної виручки. Такий підхід запропонував В. Баумоль [1, т. 2, с. 71-72], але його дослідження поведінки фірми в напрямку максимізації сукупної виручки проводилося за допомогою методів, вироблених неокласичною теорією. Тому відмінність фірми В. Баумоля від фірми А. Маршалла полягає тільки в величині обсягу випущеної продукції.

Модель В. Баумоля для короткострокового періоду має такий вигляд (рис. 1).

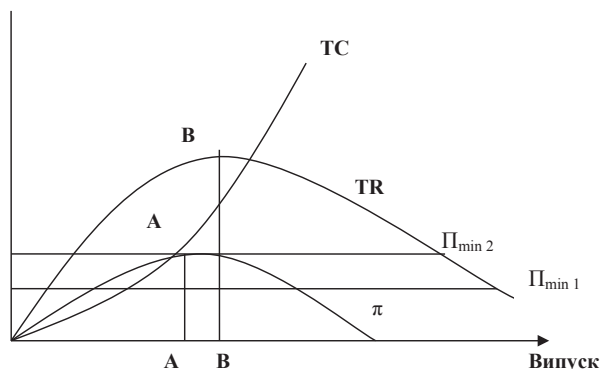

Рис. 1. Модель Баумоля [1, т. 2, с. 72]

Випуск при максимізації прибутку буде меншим, ніж випуск при максимізації виручки $MR=MC > 0; MR=0;$

$$\frac{dMR}{dQ} < 0 \text{ – функція спадає, оскільки } MR(Q_1) > MR(Q_2) \Rightarrow Q_1 < Q_2.$$

Для менеджерів фірми зниження виручки до обсягів максимізації прибутку є не вигідним, тому що: а) зменшується привабливість фірми; б) зменшується кількість дистрибуторів та скорочується число каналів збуту; в) знижується рівень ринкової влади.

Для довгострокового періоду В. Баумоль розглядає можливість фірми використати прибуток, що перевищує необхідний мінімум для впливу на умови пошуку шляхом інвестицій у маркетингові дослідження і підвищення якості продукції. В кінцевому підсумку це зменшить операційний прибуток, але забезпечить його зростання в перспективі. Модель Баумоля поставила цілу низку питань, вирішення яких в рамках його статичної